

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

תרומה ומעשר
ותרומת מעשר

- שיט -

נמסר בש"ק פרשת קרח ה'תשע"ג

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת חקת יחל השיעור בשעה: 5:45 אחה"צ
ויהיה בענין:

טומאה בלועה

מנחה בשעה 5:25 [ובזמן הדלקת נרות למטה]

תרומה ומעשר ותרומת מעשר

שפירש לשון 'טבל' - עירבוב. וחקר האתו"ד האם איסור הטבל איסור עצמי הוא או איסורו רק משום אכילת התרומות ומעשרות המעורבים בו. והראה שנחלקו בזה רש"י ותוס' ביבמות (פו.), שרש"י פירש דאסור משום תרומה שבו, והתוס' הקשו א"כ מדוע כהן האוכל טבל חייב. על כן פירשו שהוא איסור חדש משום טבל. והנה בדעת רש"י נראה ברור דלאו תרומה ממש היא קודם שקרא לה שם ורק לתא דתרומה איכא, הלכך אף הכהן נאסר בה כור מפני שעדיין לא הורמה. ומטעם זה לוקה כשאכל בין הכל כזית טבל הגם דהתרומה המעורבת אין בה כזית, דודאי כולא טבל חפצא דאיסורא, אלא שאיסורו משום לתא דתרומה שבתוכו.

ובאתו"ד הראה שדעת הרמב"ם כרש"י, שהרי כתב הרמב"ם (בהל' מאכ"א שם) שהטבול לתרומה גדולה ולתרומ"ע במיתה ואילו הטבול למעשרות באזהרה גרידא. והלא מסתבר שטעמו הוא משום דאיסור הטבל הוא משום המתנות דפתיכי ביה, הלכך תרומה שאיסורה לזר במיתה אף בטבלה דין האוכל במיתה [ואפילו כהן, כיון דאכתי לא הורמה התרומה ולא ניתנה לו] ואילו מעשרות שאין איסורם במיתה, גם בטבלם ליכא מיתה. ויש להוסיף שכן מפורש בלשון הרמב"ם שם בסוף דבריו שם שהטעים החילוק בין אכילת הטבול לתרומה לטבול למעשר: 'שאינן עון מיתה אלא בתרומה גדולה ותרומת מעשר' - הרי שאיסור הטבל הוא משום התרומה שבו. ואמנם התוס' (ביבמות ועוד, וכן דעת הר"ש) נקטו שיש חיוב מיתה אף בטבל הטבול למעשרות. כשיטתייהו שהטבל איסור עצמי ולא משום לתא דתערובת התרומה והמעשר, הלכך אין חילוק בדין מיתה בין טבול לתרומה או למעשר.

א"ר דממילא נשאלת השאלה הלא קיי"ל מעשר ראשון מותר לזרים, ואם איסור הטבל הוא משום דפתיך ביה המעשר כיצד יתכן איסור לאו משום המעשר המעורב, בזמן שעל אכילת המעשר בעינו אין לאו.

אבן נראה מזה בשיטת הרמב"ם דדווקא בטבל הטבול לתרומה האיסור הוא משום תערובת הקודש בפירות, אבל אם הורמו התרומות, איסור הטבל למעשר אינו משום תערובת המתנות בפירות - שהרי אף המעשרות עצמם מותרים לזרים - אלא איסור אחר הוא שאסרה תורה את הפירות מפאת חיוב ההפרשה שעדיין לא קיימו.

ובן יוצא מפורש מדברי הר"ן בנדרים (פד:) שפירש הטעם דמאן דאמר מעשר עני אינו טובל, שאי אפשר שיהא הכרי עצמו חמור מפני מעשר עני המעורב בו יותר ממעשר עני עצמו, דבשלמא תרומה בדין הוא שטובלת כיון שהיא עצמה אסורה ראוי שתאסור תערובתה. אלא דאנן קיי"ל דאף מעש"ע טובל מדרשא ד'לא תוכל לאכול בשעריך'. הרי מבואר החילוק האמור בין טבל לתרומה לטבל למעשר.

והרב"ם מבוארים ברמב"ם, שכתב (מעשר ה,א) פירות שלא הורמה מהם תרומה הם הנקראים 'טבל', ואם הופרשה מהם התרומה [ת"ג ותרו"מ"ע] הרי הם 'חולין שאינם מתוקנים' עד שיפריש מעשרותיו ויהו חולין מתוקנים. ודבריו

א בגמרא מכות (כ) מבואר שהאוכל טבל לוקה אחת. והקשה בערוך לנר הלא שתי אזהרות חלוקות איכא; הטבול לתרומה אזהרתיה מ'ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה" כדאייתא בסנהדרין (פג:), והטבול למעשר - אפילו למעשר עני בלבד - ילפינן אזהרתיה (במכות טז:) מ'לא תוכל לאכול בשעריך'. וגדולה מזו מבואר בספר המצוות להרמב"ם (ל"ת קנג) שדינם חלוק זמ"ז, דהטבול לתרומה במיתה בידי שמים כדילפינן בסנהדרין שם מ'ולא יחללו' וגמרינן חילול חילול מתרומה, ואילו הטבול למעשרות [כשהופרשה כבר תרומת מעשר] אינו אלא באזהרה - הרי שהם שני איסורים ודינים חלוקים, וא"כ פירות הטבולים לתרומה ולמעשרות בדין הוא דלילקי שנים. וכן הקשה בחזו"א (דמאי א,ה).

ובערו"ג תירץ שהואיל ואסור לשנות סדר ההפרשות, כדילפינן (בתמורה ד) מ'מלאתך ודמעך לא תאחר', הרי שהפירות הטבולים אינם מחוסרים אלא מתנה אחת בכל עת, הלכך פירות שלא הופרשו מהם תו"מ כלל אינו לוקה אלא משום טבל לתרומה אבל לא משום מעשר, כי כעת אינם עומדים למעשר כל עוד לא הופרשה מהם תרומה". וצ"ע טובא (כן הקשה באפיקי ים ח"א יא) הלא מבואר להדיא ברמב"ם שם (ובהל' מאכ"א י,ט-כ ובהל' סנהדרין יט,ב) וכן בספר החינוך (רפד), שהטבול למעשר, אם לא הופרשה תרומת מעשר - דינו במיתה [ואם הקדים והפריש תרומת מעשר למעשר אינו אלא באזהרה. כן היא שיטת הרמב"ם דשייך למעבד הכי הגם שאסור לכתחילה. וכבר העירו האפק"י והחזו"א שם שבר"ש (בכורים ב,ג) מבואר שא"א להפריש תרו"מ"ע קודם קריאת שם מעשר. ויבואר עוד להלן] - הרי להדיא שגם קודם הפרשת המעשר דיינינן להו אף כטבול לתרומת מעשר שעל כן דינו במיתה, וא"כ הדרה קושיא לדוכתה מדוע לא ילקה על פירות הטבולים שנים, משום טבל לתרומה ומשום טבל למעשר.

ב הנה בספר אתון דאורייתא (ב) האריך להוכיח דטבל פתיכי ביה התרומות והמעשרות, וכמו שכתב בפירוש הרא"ש בנדרים (יב.) שלכן המתפיס בחלת אהרן ובתרומתו לא חשיבא התפסה בדבר הנדור, כי פיו לא אסר התרומה, דמעיקרא היה הכל אסור משום טבל. וסמך גדול לכך מדברי רבנו מנוח (חמץ ו,ז)

א יוצא לפי חידוש זה, שאם התרו בו משום טבל למתנה מאוחרת לא ילקה. וכן תצא נפקותא לענין האכלת הקל קל תחילה לחולה, שאין חילוק אם טבול לכמה מעשרות או לאחד. [גם נראה דהאי תירוץ לא א"ש לפמ"ש המבי"ט (סופ"ג דתרומות) דהפריש המתנות בב"א אינו עובר, דדוקא משום ההקדמה ושינוי הסדר עובר, אבל בעצם יכול להפריש כולן ברגע זה].
וא"ת לפי תירוץ זה, האוכל טבל קודם הפרשת ביכורים לא ילקה. ודוחק לחלק בין הפרשות הטובלות וביכורים שאינם טובלים. אולם לפי מה שיבואר להלן בפנים לא קשיא, דשפיר לוקה עכ"פ משום קודש המעורב בו, התרומה.
ואין להקשות מדוע לא נמנו שתי האזהרות במצוות נפרדות, טבל לתרומה וטבל למעשר - והואיל ופשטא דקרא ד'לא תוכל לאכול בשעריך' מיידי באכילת מעשר שני חוץ לירושלים (וכדאייתא בכריתות ד וברמב"ם מעש"ש ב,ה), רק דרשוהו נמי לענין טבל, אין מוגים אותה כמצוה לעצמה כמש"כ הרמב"ם בשרשים.
אכן עיקר דברי הערו"מ מחודשים בסבא, כי סו"ס הפירות טובלים לכל, ומה שיש איסור בגבאר לשנות הסדר אין מסתבר שמשום כך ייפקע שם 'טבל' מהפירות.
ויש מקום לתרץ באופן אחר [אם כי פשט לשון הרמב"ם דחוקה קצת] דמטעם זה נמי אין לוקים עליו בפנ"ע, שכשם שהן נמנות במצוה אחת משום ששם 'טבל' חד הוא, כך אין אזהרה לעצמה בתרומה ואזהרה לעצמה במעשר אלא הדרשה מגלה על עיקר איסור טבל, ולעולם חרדא איסורא הוא משום 'אכילת טבל'. ומ"מ נקט הרמב"ם שטבל לתרומה במיתה וטבל למעשר באזהרה הגם שלא אחד בשניהם, שהרי הוציא הכתוב את איסור הטבל בלשון חילול התרומה ואכילת מעשר כדכתיב 'ולא יחללו וגו' 'לא תוכל לאכול בשעריך מעשר וגו' וא"כ סבא הוא שדין הטבל כדין התרומה והמעשר ודדוקא בתרומה הוא במיתה.

ורק משום התרומה דפתיכא ביה צריך להפרישו, דבתרומה עיקר המצוה הוא ההרמה וההפרשה. כ"כ במרגניתא טבא.²

זבוח מתבאר היטב דקדוק הלשון ברמזי המצוות [שכפי שראינו כמה פעמים, ברמזים אלו מגדיר הרמב"ם את קיום המצוה ותורף עניינה המכוון, שלא כבגוף ההלכות שמבאר את מעשה המצוה], שבתרומות אין הנתינה מעיקר צורת המצוה, משא"כ במעשרות הנתינה היא תכלית המצוה.

זבוחים היטב לפי"ז מה שרק בטבל הטבול לתרומות איסורו משום הקודש המעורב בו, שהרי כל עיקר מצות התרומה היא ההפרשה, הרמת הקודש לה, משא"כ במעשרות אין כאן לתא דקדושה אלא רק ענין חיוב נתינת ממון ללויים חלף עבודתם, הלכך איסור טבל אינו מפאת התערובת אלא משום שלא קיים חובתו ליתן מתנותיו ללוי או לעני.³

וענין חילוק זה, שרק המעשרות זוכים בהם הלויים כשכר מבני ישראל על עבודתם, ולא הכהנים במתנותיהם, יוצא מפורש מפרש"י על הכתוב 'ושמרו את כל כלי אהל מועד ואת משמרת בני ישראל לעבד את עבדת המשכן' (במדבר ג, ח) - שכל ישראל היו זקוקין לצרכי המקדש אלא שהלויים באים תחתם בשליחותם לפיכך לוקחים מהם המעשרות בשכרן שנאמר כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם. ואולם בכהנים לא מצינו ענין זה, שהרי עבודת המקדש אינה תחת ישראל עד שתאמר שישראל צריכים ליתן להם שכר על שעושים את עבודתם תחתם, דכהנים שלוחי דרחמנא ניהו דליכא מידי דאיהו לא מצי עביד ומצי משווי שליח [אלא דמספקינן בגמרא דלמא אף שלוחי דידן בהקרבת קרבנותינו, אבל ודאי דשלוחי דרחמנא הם, כמו שפירשו התוס' בקדושין ובנדרים]. וכן כתב האוה"ח הק' בפרשת קרח: 'הנה בלויים לא אמר 'אני חלקך' וגו' - שאין הלויים זוכים בחלק ה'... והם ומעשרם אינו אלא כשכירות הדיוטות לשרת הקדוש שהוא הכהן ואהל מועד'.

וסייעתא גדולה לחילוק זה, ממש"כ מהרי"ט צהלון (קד) להצדיק מנהג הקהילות ששליחי ציבור נוטלים שכר על עבודת הקודש, שהרי מצינו כן בלויים שזיכם הכתוב בשכר חלף עבודתם. וכתב דאף שבכהנים לא מצינו שנוטלים 'חלף עבודתם', מ"מ מסתברא לדמות החזנים שלוחי הציבור ללויים המשוררים במקדש ולא לכהנים המקריבים. הרי דבריו ברור מללו לחלק בין מתנות כהונה למתנות לוויה, דהכהנים כיון שהם שלוחי דרחמנא, גם מאכלם 'משלחן גבוה' הוא ולא שכר עבודתם הוא, ואילו הלויים אינם אוכלים 'קודש' אלא 'חולין', דלאו משלחן גבוה קזכו אלא מתנותם היא שכר חלף עבודתם. וגם עיקר דינו מסתבר מאד לפי הגדר האמור, דהשליח הציבור

ב נראה לכאורה שכתב כן הרמב"ם כטעמא דקרא (כדרכו בכ"מ, כמוש"כ הגר"ז בקו"א בה"ל גזילה ג. וכ"כ הרמב"ם בתשובה לחכמי לונלי (רנב) שכוונתו בחיבורו לקרב הדינים אל השכל), אבל עיקר הדבר דינא הוא דילפינן מ'אתם' - אלו הלויים, כמו שהביא שם. ועל כן גם אם עברו והרימו התרומה קודם המעשר, חייב הלוי להפריש מעשר.

ג ע' שיעורים ב, ד, 1; ב, 1; א, 2; כה, ד; סג, ג; ע, ד; ז, א, [וע"ש ובאות ח דקדוק לשון הרמב"ם גבי נתינה בפטר חמור].

ד ואף דמעשר שני קדוש ואינו חולין, מ"מ נראה שקדושת המעשר מתחדשת רק לאחר ההפרשה, שהיא קדושה הנובעת מפאת מצוותו ודינו של המעשר, אבל קודם ההפרשה לא פתיכא קדושת מעשר בפירות, וכפי שמבואר במק"א.

מיוסדים על פי פירושו במשנה בדמאי (ז.ו. ע"ש בכס"מ), שכתב שאחר שהופרשו התרומות נקראים חולין שהרי ניטל הקודש מהם. ובאור עומק דבריו הוא כאמור, שאיסור הטבל מחמת תערובת המתנות קיים בעצם רק בטבול לתרומה, אבל לאחר שהופרשו התרומות שוב אין כאן תערובת קדש וחולין, רק איסור באכילתם מפני שמחוסרים הפרשה הלכך חשיב 'חולין' שאינם מתקונים גרידא, ולא משום דפתיך בהו מתנות.

ח חילוק זה יוטעם היטב עפ"י באור שיטת הרמב"ם בכל עיקר דינא דתרומות ומעשרות; דהנה ברמזי המצוות בריש הל' תרומות הגדיר הרמב"ם את מצוות התרומות 'להפריש תרומה גדולה', 'להפריש תרומת מעשר', ואילו גבי מעשרות כתב (בריש הל' מעשר והל' מתנות עניים) 'להפריש מעשר ראשון בכל שנה ושנה משנת הזריעה וליתנו ללויים', 'להפריש מעשר לעניים'. ופשר שינוי זה, שבמעשרות הכליל את יעד הנתינה בהגדרת המצוה משא"כ בתרומות, מתבאר עפ"י"ש בספר מרגניתא טבא (על סהמ"צ שרש יב. יעו"ש שני נוסחאות. וכע"ז כתב הגרשו"א במעדני ארץ) לתרץ השגת הרמב"ן על הרמב"ם מדוע לא מנה ההפרשה והנתינה כל אחת מצוה בפני עצמה, משום שמצות תרומה עיקרה בהפרשה ובהרמת תרומה לה, ואילו הנתינה לכהן היא פרט בדין ההרמה, שדין התרומה שהורמה לגבוה להינתן לכהן 'משלחן גבוה', דנתנו ה' לכהנים להיות ממונם [כלשון הרמב"ם פי"ב תרומות הי"ט - ובכולה גמרא לא נאמר כן גבי תרומה אלא בקרבנות]. לא כן במעשרות, עיקר ענין המצוה הוא בנתינה ללוי או לעני, ואילו ההפרשה מסתעפת מהנתינה. וגם קראי דייקי הכי, דהלא בתרומות כתיב בכ"מ 'תרומת ה' וכן 'אשר ירימו בני' לה' וכיו"ב, הרי שעיקר מצוותן הוא ההרמה לה, וה' הוא הנותן לכהנים כדכתיב 'נתתי לך ולבניך וגו' אני חלקך ונחלתך וגו'. לא כן במתנות הלויים כתיב 'לבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבודתם אשר הם עבדים את עבדת אהל מועד' - אין זכיתם משלחן גבוה אלא זכיתם מישאל חלף עבודתם [ומה דכתיב פעם אחת גבי מעשר 'כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללויים לנחלה' - כבר פרש"י עפ"י הספרי שהכתוב קראו תרומה משום תרומת מעשר שבה, כלומר שלכך צריך להרים המעשר, משום חלק קודש דפתיך בגויה. ומהך דרשה גופא ראיא שהמעשר עצמו אינו בגדר 'הרמה לה']. וכן איתא בספרי (קרח): כל מצות כהונה קנאן השם ונתנם לכהנים, וזו (- מתנת הלויים) חלף עבודתם. דברי ר' יאשיה. הרי דהמעשרות עיקרם זכות ממון שניתנה ללויים מאת בני ישראל, שלא כתרומות שהיא מתנה לגבוה, וכהוראת הלשון 'תרומה' - הרמה והפרשה לה, דהכהנים אינם נוטלים מישאל חלף עבודתם אלא קנאו ה' ונתנו לכהנים. נמצא דבתרומות עיקר המצוה ההפרשה ואילו הנתינה טפילה לה ומסתעפת ממנה ולכך אינה נמנית לעצמה, ובמעשרות להפך; עיקר המצוה הוא הנתינה ואילו ההפרשה טפילה. ולכך לא מנאן הרמב"ם להפרשה והנתינה בתרת"י.

זמנה שהלוי צריך להפריש מעשר, הגם שנוטלו לעצמו ואין בו נתינה - כבר כתב הרמב"ם (מעשר א, ג) הטעם: כדי להפריש ממנו תרומת מעשר. הרי להדיא שמצד המעשר עצמו אין צריך הפרשה כאשר אין בו מצות נתינה שהרי כל עיקרו הוא הנתינה,

ומכרו לבעלים - אינם צריכים לעשר. ומאי שנא מכל הפרשה בפטור שאינה פוטרת - אלא מוכח שהפירות עצמם לא חל בהם פטור רק הגברא נפטור, הלכך כל שהפריש - חלה ההפרשה. ועל כן א"ש סברת ר"ת דשאני משאר פטורים שהם בחפצא דפירות ולכך תליין בשעת מירוח שהיא גמר מלאכת הפירות ואז נקבע דינם בטבל, משא"כ לקוח שאינו פטור החל בעצם הפירות, שפיר י"ל שאף אם מירוחם הבעלים וכבר נתחייבו הפירות, סו"ס הלוקח נפטור כשלקחם.

ד המבואר לעיל בשיטת הרמב"ם הרי זכינו בטעם לשבח בחילוק המהרי"ט שהיא גם דעת הרמב"ם כנ"ל, דלענין פטורא דלקוח אין לנו להשוות תרומה למעשר, דדוקא במעשר שיסוד חיובו הוא משום מתנות ממון, וטיבלו אסור משום שלא עשה מצוות, שפיר י"ל דאת הלקוח פטרה תורה מלתקן וממילא ליכא גביו איסור טבל, דאיסור טבל במעשרות נובע מחיוב המתנות ולא משום תערובת הקודש, וכיון שבלקוח הגברא פטור תו ליכא איסור טבל גביו, משא"כ תרומה שעיקרה הפרשה לגבוה ואיסור טבלה משום לתא דקודש דפתיך בפירות, הרי שפיר מסתבר דאין הדבר תלוי בחובת הגברא אלא כל שנקבע חיובו בשעת מירוח איכא תערובת קודש בפירות לעולם, ואין לנו למילף ממעשר לפטור הלקוח.

ה הרי נראה דשיטת הרמב"ם ברורה בכל זה. והשתא מתישב תירוץ הערול"נ הנ"ל, שאמנם אין לוקין על אכילת טבל אלא אחת, משום שבאותה העת אין עומד להפריש אלא את המתנה הקרובה ולא המתנות המאוחרות שאסור להקדימן, אך זהו דוקא כלפי איסור טבל דמעשר, שעיקרו הוא משום שלא קיים חובתו בפירות והרי כעת אין לו בפועל אלא חובה אחת, של המתנה הקרובה. משא"כ בטבל דתרומה שעיקר עניינו הוא איסור אכילת קודש דפתיך ביה, בזה אין חילוק אם ההרמה מוטלת עליו בפועל כעת או לאחר זמן, דסו"ס פתיך ביה תרומה ואסור לאכלו. על כן שפיר כתב הרמב"ם דהטבול למעשר חייב מיתה משום תרומ"ע דפתיך ביה, שאמנם מוזהר עתה מלהפרישנה אבל הלא יסוד איסורו אינו משום אי קיום חובתו אלא משום התרומה המעורבת, והאיכא.

ו והשתא נברר גדר תרומת מעשר לפי כל זה. הנה בבכורות (יא) אמר ר' שמואל בר נתן אר"ח הלוקח טבלים מן הגוי ומירחן הישראל מעשרן והן שלו, מעשרן דאין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מיד מעשר, והן שלו דאמר ליה קאתינא מכח גברא דלא מצית אישתעייה דינא בהדיה, ופרכינן עלה ומסקינן דחלוק תרומה גדולה מתרומת מעשר, דאריב"ל מנין ללוקח טבלים ממורחין מן העכו"ם שהוא פטור מתרומ"ע שנאמר ואל הלויים

ז ומ"מ אין להפריש מן הלקוח על פירות שגדלו אצלו כדאיתא ביו"ד שלא, סא, וצ"ל דינא דמן הפטור על החיוב אינו תלוי בחלות ההפרשה אלא בחיוב, דמעשה הפרשה שאינו מחויב לא מהני להפרשה המחויבת. וצ"ע. וע' תורת זרעים שם. וע' בשערי הגרש"ד קדושין מא שנסה מפני כן מדברי האחרונים הנ"ל. גם בספר אילת השחר שם צ צדד להוכיח מרע"א שלא חלה הפרשת הלקוח מדאורייתא. וכן הביא בחדושי הר צבי (ב"מ פח) מאשל אברהם. ובאו"ש (תרומות ב, יב) צדד כסברת האחרונים שהפרשת הלקוח הפרשה היא אלא שלדעתו אין סברא זו מתיישבת עם שיטת ר"ת, שכשם שלר"ת בליקחה אחר מירוח נפקע החיוב הקודם, ה"נ יפקיעו שאפילו הפריש לא יתא תרומה כלל.

ח ולפי"ז יצא כשאוכל טבל לאחר שהופרשה ממנו תרומה גדולה ילקה שתיים, משום טבל למעשר ומשום תרומת מעשר דפתיך בה.

כשמו, פעולתו עבור הציבור היא לעמוד תחתיו, ודמי ממש לעבודת הלויים ולא לעבודת כהנים.

ואמנם כנראה אין הדבר מוסכם בין הראשונים והאחרונים, ויש סוברים שאף הכהנים נוטלים מתנותיהם חלף עבודתם; ע' בדרכי משה שהביא מתשובת או"ז (ק"ג). והיא למהר"א מביהם) שהביא מר"י החסיד שלא ליטול שכר על עבודת הציבור, והוא נחלק עליו, שהרי הכהנים נוטלים שכר חלף עבודתם. ובקצוה"ח (רמג) נקט לענין מתנות לכהן קטן, דכיון דמתנותיהן ניתנות להם 'חלף עבודתם' שפיר מצי זוכה הקטן הגם דבעלמא אין לקטן זכיה מדאורייתא, וכדרך שכתבו התוס' בסנהדרין (סח) דמשכח"ל ממון קטן אף בלא ירושה, כגון שניתן לו הממון בשכר פעולתו. וביד אפרים (יו"ד סא) השיג דלא מצינו דכהנים נוטלים שכר 'חלף עבודתם', דדוקא בלויים כתיב. אמנם ראינו שהדבר נפתח כבר בראשונים כאמור. [ולעיקר נידון הקצות י"ל שאף אם אין המתנות 'חלף עבודתם' סו"ס כיון שמהתורה מחוייבים ליתן להם, שפיר זוכה הקטן בו, דכך לי חיוב דשכר פעולה או חיוב אחר].

ז והנה המהרי"ט (בתשו' מג פה) חידש בישוב סתירת הסוגיות, דפטורא דלקוח משום 'תבואת זרעך' לא נאמר אלא במעשר, שבו איירי קרא ד'זרעך', אבל בתרומה חייב אף הלקוח מדאורייתא. והגרי"פ פערלא בספרו פרחי ציון על הכו"פ (פ"ה אותיות סה סז) כתב להוכיח שכן היא שיטת הרמב"ם, ודלא כשאר הראשונים דלא סבירא להו חילוק זה. וחוץ מהוכחותיו, הדבר נראה בפשיטות ממה שלא הביא הרמב"ם פטור לקוח בכל הל' תרומות רק בהלכות מעשר שלאחריהן. והנה הר"ד קרלינר (בשאלת דוד) תמה על חילוק המהרי"ט, הלא דינים הרבה יש שנאמרו רק בתרומות או רק במעשרות וילפינן להו לתרוויהו דחד דינא להו בכל מילי (וכמבואר בפיה"מ תרומות א, ה), ובמה נשתנה דין לקוח משאר דינים, לחלק בו בין תרומות למעשרות.

אבן נראה להטעים היטב עפ"י הנ"ל, דהנה שיטת ר"ת (בב"מ פה ועוד - בישוב הסוגיות) שפטור לקוח אמור רק בלוקח לאחר מירוח אבל קודם מירוח קרינן ביה 'תבואת זרעך' כיון דבשעת חלות החיוב היה שלו. ודעת ריב"ם להפך, דדוקא לקח קודם מירוח נפטור אבל לאחר שנתמרחו ביד הבעלים כבר חל חיוב עליהם ולא פקע. וכן החזיק הר"ש (פאה א, ו), ודחה שיטת ר"ת דמאי שנא משאר פטורי דנקבעים בשעת המירוח, כגון הפקר והקדש, וכל שבשעת מירוח נתחייבו שוב לא נפקע חיובם לעולם, ואילו הכא אמרינן איפכא. אכן בדעת ר"ת ביארו אחרונים (ע' אחיעזר ח"ב יד ותורת זרעים פאה) דשאני פטור לקוח משאר פטורים דאינו פטור בחפצא דפירות אלא פטור הגברא הוא, שהרי אם חזר הלקוח ומכרו לבעלים הראשונים חייב, ולא אמרינן כבר פקע חיוב הפירות ותו לא חייל. וביארו לפי"ז מה שכתב המנ"ח (שצה) שאם הלקוח הפריש [הגם דפטור מדאורייתא] וחזר

ה אך יתכן שאין כוונתו לתרומה שהיא חלק גבוה אלא למתנות חולין שהיא ניתנת מאת העם כשכר עבודתו, וכדמשמע קראי בפרשת שופטים 'לא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל אשי' ונחלתו יאכלו [נחלתו] היינו תרומה כדפרש"י] וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זבחי הובה אם שור אם שה נתן לכהן הזרע והלחיים' וגו'. הרי שהתרומה מוגדרת כאכילת נחלת ה' ואילו המתנות בחולין ניתנים מאת העם.

ו ומצינו עוד בראשונים שנקטו קרא ד'חלף עבודתם' ככהנים נמי, בריטב"א ובמאירי קדושין ו. וע"ע בשו"ת הרדב"ז ח"ב תרצ ובעמק הנצי"ב על הספרי ובתשובותיו ח"ד יא (הערת רל"ג).

לענין חיוב נתינת הקודש דתרומה לגבוה אין זו סברא לפטור^ט. אלא דמ"מ דבריהם צריכים באור כי הלא מפורש ברמב"ם שסברא זו דקאטינא מכח גברא, אמורה הן במעשר כלפי הלוי הן בתרומת מעשר וכלפי הכהן. והלא תרומת מעשר 'תרומה' היא, וגם אכתי אין מובן אמאי לענין תרומת מעשר הוצרכו קרא וסברא גם יחד^י.

אך יסוד הדבר נראה דאמנם בתרומת מעשר איכא לשני דינים גם יחד, דהא קראו הכתוב 'תרומה' וקראו 'מעשר מן המעשר'. ונבאר, דהנה במשנה (בתרומות דה) איכא למ"ד דשיעור תרומה גדולה לא יותר מעשירית, כתרומת מעשר שהיא מעשר מן המעשר, ובירושלמי שם איכא למ"ד דאינה פחותה מאחד - ממאה - כתרומת מעשר שהיא מאית. ויש להבין מאי האי דדיינינן לה לתרומ"ע גם כאחד מעשרה וגם כאחד ממאה. אך נראה פשוט דהא והא איתא; כלפי המעשר היא עשירית וכלפי כלל הפירות היא מאית. ועומק הדבר הוא דבהפרשת תרומ"ע יש שני דינים, יש דין הפרשה של אחד ממאה מכלל הפירות, וכלפי זה היא 'תרומה' כתרומה גדולה, כלומר שיש כאן חלק אחד ממאה של קודש המעורב בפירות. ומלבד זאת חל דין 'מעשר מן המעשר' שיסודו כחובת הלוי ליתן לכהן מעשר כשם שנותן הישראל מעשר ללוי. ועל כן שפיר מצינו למידן מתרומ"ע לת"ג הן לענין שיעור עשירית הן לענין מאית, דהא והא איתנהו.

והדברים מוכחים מעיקר שיטת הרמב"ם והחינוך דלעיל, שאם הפריש תרומ"ע לפני קריאת שם מעשר - חלה ההפרשה, ואילו הר"ש בבכורים חולק שהרי תרומ"ע חובת המעשר הוא וכל שלא קרא שם מעשר ליכא 'מעשר מן המעשר' - אך מוכח דלשיטת הרמב"ם והחינוך תרומ"ע היא חובת כל הפירות. ומאי דהא הלא באופן זה שהקדים התרומ"ע אינו נותן ללוי אלא תשעה חלקים (ע' חז"א דמאי אה) - הרי חזינן שהתרומ"ע היא חלק מהמעשר - אלא מוכח ששני דינים יש בה; חיובא דכלל הפירות וגם חיובא דמעשר, 'מעשר מן המעשר'.

ואם כן זהו שכתב הרמב"ם גבי תרומ"ע גם סברא וגם קרא, דמצד דין 'מעשר' שבו שפיר קיימת הסברא ד'קאטינא מכח גברא' כבמעשר ראשון, אלא שחזר הרמב"ם וביאר 'מפני מה אמרו לא יתן תרומת מעשר לכהן כתרומה גדולה', דמצד פן התרומה שבה הלא ליכא להך סברא וכמוש"כ האחרונים - על זה תירץ דאיכא גזה"כ בתרומ"ע הממעטת כל שאינו מאת בני ישראל. נמצא דעל פן ה'מעשר' שבה שמצד הלוי איכא סברא דקאטינא מכח גברא שאומר הלוי לכהן, וכלפי פן ה'תרומה' שבה, שהיא שייכא בעצם בכלל הפירות, איכא גזה"כ לפטור בנתינה כשבאו מיד נכרי. ובאו דברי הרמב"ם בדקדוק רב, שבתחילה כשהזכיר הסברא הכליל התרומ"ע עם המעשר, ושוב הוסיף לבאר מצד הפן ד'תרומה'

תדבר ואמרת אליהם כי תקחו מאת בני ישראל - טבלים שאתה לוקח מבני ישראל אתה מפריש מהן תרומ"ע ונותנה לכהן, טבלים שאתה לוקח מן העכו"ם אי אתה מפריש מהן תרומ"ע ונותנה לכהן. הנה פשטא דסוגיא הוא דלמסקנא לא קיימא הך סברא ד'קאטינא מכח גברא', שאם כן נימא הכי גם גבי תרומה, אלא גזה"כ הוא בתרומ"ע דאין חייב ליתן לכהן אלא כשנוטל 'מאת בני ישראל'.

וכבר תמהו על הרמב"ם (תרומות א,יא) שכתב 'ומפריש תרומה גדולה ונותנה לכהן, ותרומת מעשר ומוכרה לכהן, ומעשר ראשון היא שלו - מפני שהוא אומר ללוי במעשר ולכהן בתרומת מעשר אני באתי מכח איש שאין אתם יכולין ליטול ממנו כלום. ומפני מה אמרו לא יתן תרומ"ע לכהן כתרומה גדולה לפי שנאמר בתרומ"ע כי תקחו מאת בני ישראל את המעשר - טבל שאתה לוקח מישראל אתה מפריש ממנו תרומ"ע ונותנה לכהן אבל טבל שאתה לוקח מן העכו"ם אין אתה נותן לכהן התרומ"ע שהפריש ממנו אלא מוכרה לכהן ולוקח דמיה'. וקשה דארכביה אתרי רכשי, שהביא גם הסברא וגם קרא, ומ"מ מחלק בין תרומה גדולה ותרומ"ע. ועוד קשה על מה שמפורש בדבריו שאף מעשר ראשון פטור מליתנו ללוי מכח האי סברא. והלא בגמרא מבואר דגזה"כ הוא בתרומ"ע וליתא להך סברא דא"כ אף בתרומה גדולה נימא הכי. גם צ"ב בעיקר הסברא דקאטינא מכח גברא, והלא העכו"ם לאו בר חיובא הוא אבל ישראל דבר חיובא הוא מ"ט לא יתחייב בשעת המירווח דהיה ברשותו, ומה אכפת לן במאי דגידולם של הפירות מעיקרא היו ביד גוי.

והגר"ח (שם) תירץ דלהרמב"ם לא אידחיא הך סברא לגמרי אלא דלא סגי בסברא גרידא ואצטריך גם לקרא, ותורף דבריו הוא שפירות שגדלו ביד גוי חל פטור בחפצא דפירות, ועל כן שייך שפיר לבוא בסברא דקאטינא מכח גברא דלא מצית אשתעווי דינא בהדי, כלומר שפירותיו הופקעו בעצם מדין נתינה לכהן [לא רק משום דנכרי אינו בר חיובא], אלא דבהא לחוד לא סגי, דאכתי נימא נהי דחל פטור באותה שעה אבל מדוע לא יתחייבו מחדש בבואם לרשות ישראל - ע"ז בא קרא ד'מאת בני ישראל' לפטור כל שבא מיד נכרי. וצריך לדחוק לפי"ז [כפי שכתב בעצמו] דאף כלפי מעשר ראשון נאמר הך מיעוטא, הגם דעיקר קרא מיירי בדין תרומ"ע ועל זה קאי הדרש בגמרא. ואולם מלבד דדוחק הוא, דלא מצינו דרשה על מעשר, קשה גם מלשון הרמב"ם דלענין מעשר ראשון דקדק והביא רק את הסברא. ואילו הילפותא הביא רק גבי תרומת מעשר.

ומצינו מהלך נוסף לבאר הרמב"ם בזכר יצחק (מב) ומקד"ד (נו) וכע"ז במעדני ארץ, עפ"י מה שכתבו שם לחלק בין חיוב נתינה של תרומה לחיוב נתינה של מעשר, דנתינת תרומה עיקרה משום הקודש שדינו להינתן לכהן ואילו חובת נתינת מעשר עיקרה משום זכות ממון של הלויים [וחילוקם מוסבר היטב עפ"י המבואר לעיל, שבתרומה יסוד הדין הוא להרים הקודש לה' ולא משום לתא דממון, ואילו במעשר יסוד המצוה היא נתינת מתנות ללויים חלף עבודתם]. הלכך דוקא לענין מעשר אמרינן להאי סברא דקאטינא מכח גברא דלא מצית אשתעווי דינא בהדיה, דנסתלקה זכות הלוי מהנהך פירות, משא"כ

^ט ויל"ע לפי"ד המרגניא-טבא דלעיל שחיוב ההפרשה במעשר מוסתף ממצות הנתינה, וא"כ במקום דמדינא ליכא מצות נתינה כגון בלוקח מגוי, למה יפריש. וצ"ל שסברת 'קאטינא מכח גברא' אינה פוסרת מעיקר הדין בעצם אלא שאין זכות למקבל להוציא, וכעין ממון שאין לו תובעין, וכמשמעות הלשון 'דלא מצית לאשתעווי דינא בהדיה'. ולכן לא נפקע חיוב ההפרשה. וצ"ב.

^י ובמעד"א ומונח"ש (לו) כתב בתרומ"ע היה מקום להסתפק שמא כיון שיש בה קדושה הריהו כת"ג או דינה כמעשר - וע"כ בא הכתוב לגלות על הסברא, מפשוטו של מקרא ולא מיתורא, שאין חיוב תרומ"ע אלא בטבלים שאתה לוקח מבני ישראל כיון שחיוב תרומ"ע מסתף רק ממע"ר הניתן ללוי. ולפי"ז עיקרא דדינא הוא מסברא דאטינא מכח גברא דלא מצית דינא. וכן נראה מתוך דברי המאירי בב"מ קא. שכתב שפטור מליתן מעשר ותרומ"ע רק מהחלק שנתבשל ביד הנכרי, אבל חייב מהחלק שגדל ברשותו. (וכן הדין נותן לפי המבואר בפנים, דהא בעינן נמי להסברא).

ז) ובה יש ליתן טעם לחידושו של המקד"ד (דמאי סי' נו), שיצא לבאר הא דתרומת מעשר של דמאי לדעת הראשונים - מלבד הטור - נותנה לכהן ולא מוכרה. ואמאי, הלא ספק ממונא לקולא. והביא מפיה"מ להרמב"ם (ריש דמאי) שכתב 'ומדרך האיסור הוציאנו ממנו חוק לכהן, לא מפני שהכהן יכול להוציא בדרך מדרכי הדינים', כלומר בזה שונה תרומ"ע ממעשר שאף בספק צריך ליתן התרומ"ע לכהן. והקשה המקד"ד הלא מצינו בכמה דוכתי גם לענין תרומה ובספק אין צריך ליתן לכהן אלא המע"ה. ופירש שאמנם החיוב מספק הוא רק על ההפרשה ולא על הנתינה, אבל הפרשת תרומה כזאת שמראש אין דינה להינתן לכהן לא חשיבא הפרשה. משא"כ בשאר המקומות שבספק אין נותן לכהן, שם מיירי שבשעת ההפרשה היתה זו מיועדת לנתינה אלא שנולד ספק על הנתינה עצמה. עד כאן תורף דבריו. וסברא זו דהפרשה שמעיקרה אין בה דין נתינה לכהן לאו הפרשה היא, מוטעמת לפי האמור, שהרי עיקר ההפרשה בתרומה היא הנתינה לגבוה, ונתנו ה' להיות ממון שבט הכהנים, א"כ הפרשה כזאת דמעיקרא אין דינה להינתן לכהנים אינה נתינה לגבוה כלל, הלכך זה מחייב ליתן הדמאי לכהן.

שבתרומ"ע, מפני מה אין דנים בה כתרומה גדולה, ועל זה הביא הדרשה האמורה דוקא בתרומ"ע ולא במעשר.

והיינו סדר הפרשיות בענין המתנות: בתחילה מדבר הכתוב במתנות כהונה שהם בעיקרם 'תרומה' לגבוה, ולאחר מכן מיירי במתנות הלויים שהם שכר מהעם חלף עבודתם, ואינן 'תרומה' [ומאי דכתיב 'אשר ירמו' הכוונה לתרומת מעשר העתידית כנ"ל], ואחר כך מצווה את הלויים בתרומת מעשר והכליל בה את שתי הפנים: 'תרומת ה'" ו'מעשר מן המעשר', שיש בה גם 'תרומה' לכהן [והיא חובת הפירות מעיקרם, גם קודם קבלת הלוי את המעשר] וגם חובת 'מעשר' שהיא חובת הלוי לכהן מחלקו כדרך שהשיראל נותן מעשר ללוי.^{יא}

יא ועדיין צ"ב במקור הדין, דממאי דקרי ליה קרא 'מעשר' לא שמענו גדר חדש, שלא בא הכתוב אלא ליתן שיעור לאותה תרומה. גם יש להקשות לפי תירוץ המרגניתא-טבא הנ"ל, דאכתי הו"ל להרמב"ם למנות בתרומת מעשר שתי מצוות, הפרשה ונתינה; מצות הפרשה מצד פן התרומה ומצות נתינה מצד המעשר. (גם ברמזי המצוות הו"ל להרמב"ם לכתוב בתרומת מעשר דין נתינה, כמו שכתב במעשרות). ולפי גדר זה שמלבד חיוב 'מעשר' מהמעשר יש גם חיוב 'תרומה' מכלל הפירות, נראה שלדעת המהרי"ט והרמב"ם הנ"ל דלקוח פטור ממעשר מדאורייתא וחייב בתרומה, יתחייב גם בתרומת מעשר מצד חיוב כלל הפירות. אך לפי דעת הגרש"א לעיל שהכתוב 'מאת בני ישראל' גילה שאין חיוב תרומ"ע בלא מעשר, נראה שהלקוח פטור מתרומ"ע מדאורייתא, וכמו"כ המהרי"ט.

